

## مقاله پژوهشی: تهدیدات گروه تروریستی - تکفیری داعش در محیط پیرامونی

### جمهوری اسلامی ایران تا ۱۴۰۴ (مطالعه موردی: عراق)

۲۰.۱۰۰۱.۱.۳۳۲۹۲۵۳۸.۱۴۰۱.۱۲.۴۵.۷.۰

محمد داوند<sup>۱</sup> و کاظم سام دلیری<sup>۲</sup>

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۳۱

#### چکیده

یکی از موانع تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، اقدامات گروه تروریستی - تکفیری داعش در کشور عراق (یکی از اعضای جبهه مقاومت) و تهدیدات حاصله از آن، علیه ج.ا.ایران است. نادیده گرفتن این امر می‌تواند باعث تضعیف جبهه مقاومت در محیط پیرامون شود؛ از این رو هدف این تحقیق، تحلیل الگوهای رفتاری داعش در عراق تا ۱۴۰۴ است. حال این سؤال مطرح است که الگوهای رفتاری داعش در عراق تا ۱۴۰۴ با تأکید بر اقدام در حوزه پیرامونی ج.ا.ایران کدامند؟ نویسندگان در این پژوهش بر مبنای روش تحلیلی - تجویزی و آینده‌پژوهی، استدلال می‌کنند که داعش به دنبال بنا نمودن ساختارهای سیاسی و اجتماعی «دولت» و یا «خلافت» نیست و دولت‌سازی ناقص توأم با ترور، کارویژه این گروه، به منظور تقویت بیش از پیش «اسلام‌هراسی» است؛ این دو الگوی رفتاری دقیقاً در راستای اهداف قدرت‌های غربی برای مهار «اسلام سیاسی» به وسیله «اسلام افراطی» است. عملکرد متناقض داعش با اهداف اعلانی آن (ترور و تکفیر در برابر تشکیل خلافت) در عراق، با واقعیات خاص محیط اجتماعی و سیاسی کشورهای اسلامی مطابقت نداشته است؛ بنابراین در پرتو الگوهای رفتاری داعش در عراق، سناریوی ضعیف: در ارتباط با اقدامات آن تا ۱۴۰۴، دولت‌سازی در این کشور توسط پویش‌های داخلی و حمایت جبهه مقاومت است و سناریوی محتمل: مهار ژئوپلیتیکی جبهه مقاومت (ایران، عراق و ...) به واسطه ایجاد شبکه‌های مخفی و ترور است.

**کلیدواژه‌ها:** محیط پیرامونی، تهدید، گروه‌های تکفیری، داعش.

۱. دکتری روابط بین‌الملل - دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول) davand@modares.ac.ir

۲. دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی kazemsd\_49@yahoo.com

## ۱. مقدمه

موقعیت ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران شرایطی را فراهم آورده است که انواع تهدیدات سرزمینی و غیرسرزمینی متوجه ایران در سده معاصر بوده است؛ از طرفی با پیروزی انقلاب اسلامی، ایران به عنوان کشوری تجدید نظرطلب در منطقه مطرح شد که در برابر راهبردهای نظام سلطه ایستادگی نموده است. استمرار این مقاومت، مستلزم راهبردهای کلان و منظوم نظیر سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ است؛ در این سند، جمهوری اسلامی ایران در ۱۴۰۴، قدرت اول منطقه در ابعاد و اضلاع مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... است؛ یکی از لوازم این امر، شناسایی تهدیدات و مخاطرات ایران در جهان اسلام و غرب آسیا است؛ از همین باب، گروه تروریستی - تکفیری داعش یکی از تهدیدات راهبردی است که طبق اسناد بالادستی (سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه و...) تجزیه و تحلیل تهدیدات آن ضروری و بایسته است؛ همزمان با فعالیت گروه تروریستی - تکفیری داعش، اهمیت مخاطرات تروریسم تکفیری در حوزه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران بیش از پیش هویدا شد. جست‌وجو در پیشینه تحقیق، تهدیدات تروریستی - تکفیری داعش از ابتدای تأسیس تاکنون را در جدول شماره ۱ مدون نموده است.

جدول شماره (۱) - تهدیدات ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی داعش علیه ج.ا.ایران

تهدیدات داعش		
ملی	منطقه‌ای	بین‌المللی
نزدیکی داعش به مرزها (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۹۵-۱۶۹)	دولت‌سازی در محیط پیرامونی (قائم‌پناه و خانمحدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	ارایه تصویر مخدوش از اسلام (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)
افزایش هزینه‌های نظامی (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۹۵-۱۶۹)	تضعیف جبهه مقاومت (قائم‌پناه و خانمحدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	ارایه تصویر مخدوش از حکومت اسلامی (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)
فرصت‌سازی برای جریان‌های تجزیه‌طلب ذوالفقاری و عمرانی،	تضعیف نفوذ روسیه در منطقه (قائم‌پناه و خانمحدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	ارایه تصویر مخدوش از جهاد (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)

تهدیدات داعش		
بین‌المللی	منطقه‌ای	ملی
	(۹۸-۱۲۶)	(۱۶۹-۱۹۵: ۱۳۹۶)
ارایه تصویر مخدوش از شریعت اسلامی (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)	حضور ائتلاف غیرمتحد در منطقه به بهانه مبارزه با داعش (قائم‌پناه و خانم‌حدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	اختلال در فروش نفت (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۶۹-۱۹۵)
ارایه تصویر مخدوش از مذهب شیعه (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)	افزایش توان راهبردی رژیم صهیونیستی (قائم‌پناه و خانم‌حدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	گسترش نامنی و ترور (بصیری و سالدوگر، ۱۳۹۶: ۵۷۰-۵۵۳)
شیعه‌هراسی (رضایی و موسوی جشنی، ۱۳۹۶: ۱۷۴-۱۴۹)	کاهش توان تجاری ایران در کشورهای متحد (قائم‌پناه و خانم‌حدی، ۱۳۹۴: ۹۸-۱۲۶)	ایجاد رعب و وحشت (بصیری و سالدوگر، ۱۳۹۶: ۵۷۰-۵۵۳)
طراحی توسط نویسندگان		

لذا دغدغه اصلی نویسندگان در این تحقیق معطوف به تصویر کشیدن الگوهای رفتاری گروه تروریستی - تکفیری داعش با توجه به سند بالادستی چشم‌انداز ۱۴۰۴، در عراق (متحد راهبردی ایران در سطح منطقه) شده است. اهمیت و ضرورت این مسئله از چند جهت قابل بررسی است:

(۱) بی‌توجهی به اقدامات داعش در حوزه دفاعی - امنیتی کشور ممکن است باعث ایجاد بستری مناسب دولت‌سازی این گروه تروریستی در عراق شود؛ (۲) بی‌توجهی به الگوهای رفتاری داعش در عراق می‌تواند باعث تضعیف جبهه مقاومت در جهان اسلام شود؛ (۳) پرداختن به الگوهای رفتاری داعش در عراق می‌تواند به تصمیم‌سازان مربوطه در ارتباط با تحقق اهداف سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، کمک کند؛ (۴) تحلیل الگوهای رفتاری داعش در عراق می‌تواند به تصمیم‌سازان مربوطه در ارتباط با دفع حداکثری تهدیدات این گروه تروریستی، در محیط پیرامونی ج.ا. ایران کمک کند؛ با این وجود، فقدان یک پژوهش جامع در ارتباط با آینده‌پژوهی رفتار گروه تروریستی - تکفیری داعش در عراق، به‌مثابه احتمال بروز یک تهدید امنیتی و راهبردی محسوس است.

## جدول شماره (۲) - پیشینه تحقیق و نقد آن

نقد محتوایی و موضوعی	نتایج	پژوهشگر	پژوهش
موضوعی: عدم توجه به نقش داعش در آینده رابطه دو طرف	شکل گیری داعش موجب گذار روابط ایران و عراق جدید از تعارض به تعاون راهبردی شده است.	سیفی و پورحسن، (۱۳۹۷)	داعش و پدیداری موازنه تهدید در روابط ایران و عراق
موضوعی: عدم توجه به نقش داعش در آینده محور داعش	مهم ترین پیامد ظهور گروه تروریستی داعش در غرب آسیا، «تضعیف جبهه مقاومت» در مقابل رژیم غاصب صهیونیستی است.	صفوی و خاکسار، (۱۳۹۷)	تحلیل تأثیر داعش بر معادلات سیاسی امنیتی خاورمیانه
محتوایی: محور قرار دادن نظریه های غربی	تهدیداتی از قبیل شیعه ستیزی، عوامانه نمودن جهاد، قدرت افکنی منطقه ای داعش و... امنیت ایران را با خطر مواجه می سازند	حسین خانی (۱۳۹۷)	داعش و نگاه ایرانی به امنیت منطقه ای؛ در جست و جوی چارچوبی تحلیلی
موضوعی و محتوایی: عدم توجه به اسناد بالادستی و پوشش های داخلی در محیط ملی عراق	الف. سناریوی مطلوب: نابودی نهایی تکفیریسیم، ب. سناریوی محتمل: نابودی داعش، ج. سناریوی ممکن: تسخیر بغداد و بیروت	سمیعی و سیف آبادی (۱۳۹۴)	آینده گروهک های تکفیری و راهکارهای ثبات بخش دولت سوریه و عراق
موضوعی و محتوایی: عدم توجه به اسناد بالادستی و پوشش های داخلی محیط ملی عراق	الف) سناریوهای مطلوب: نابودی کامل گروه های تکفیری (ب) سناریوهای محتمل: خارج شدن گروه های تروریستی از داعیه داری حکومت؛ (ج) سناریوی ممکن: تسخیر سرزمین های بیشتر.	اخوان کاظمی و همکاران (۱۳۹۷)	آینده پژوهی گروه های تکفیری و تأثیر آنها بر منازعات منطقه ای در غرب آسیا
منبع: طراحی توسط نویسندگان			

بنابراین، هدف اصلی تحقیق حاضر؛ تحلیل الگوهای رفتاری گروه تکفیری - تروریستی داعش در کشور عراق تا ۱۴۰۴ است و متعاقباً سؤال اصلی این نوشتار عبارت است از: الگوهای رفتاری گروه تروریستی - تکفیری داعش در کشور عراق تا ۱۴۰۴ با تأکید بر اقدام در حوزه پیرامونی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟

## ۲. پیشینه‌شناسی تحقیق و مبانی نظری

در این قسمت از پژوهش، نویسندگان پس از پیشینه‌شناسی، بنیان‌های نظری مهار «مقاومت اسلامی» به واسطه «تروریسم» داعش را با جریان‌شناسی این گروه تروریستی-تکفیری مشخص و بر مبنای آن الگوی رفتاری داعش تا ۱۴۰۴ در عراق را ترسیم می‌کند.

### ۲-۱. پیشینه تحقیق: تحلیل و نقد

نویسندگان پژوهش‌هایی که در ارتباط با داعش صورت پذیرفته است را به سه دسته کلی تقسیم می‌کند: ۱. آثار علی-تکوینی که با نگاهی محافظه‌کارانه (در جهت اهداف نظام سلطه) بین «فرایندهای داخلی جهان اسلام» و «تروریسم»، ارتباط علی و معلولی برقرار می‌کنند؛ ۲. آثار مقایسه‌ای که با نادیده نقش قدرت‌های بزرگ در تحولات داعش، به مقایسه داعش با سایر گروه‌های افراطی می‌پردازند؛ ۳. آثار تهدیدپایه که به نظریه‌های غربی در تحلیل تهدیدات راهبردی این گروه تروریستی، اهمیت بیش از اندازه‌ای می‌دهند؛ ۴. آثار آینده‌نگر که به نقش اسناد بالادستی و محیط پیرامونی و حوزه دفاعی جمهوری اسلامی ایران در پردازش الگو برای تهدیدات داعش توجه نمی‌کنند؛

### آثار علی-تکوینی

- محمدسالار کسرابی و سعیده داوری مقدم (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با نام «برآمدن داعش در غرب آسیا: تحلیلی جامعه‌شناختانه» بر این عقیده است که روابط موجود در نظام جهانی، نظام‌های سیاسی تبعیض‌آلود غرب و دیکتاتورهای منطقه غرب آسیا، رسانه‌ها و افکار پسااستعماری منجر به شکل‌گیری این گروه شده‌اند و زمینه ایجاد بحران هویت و احساس محرومیت را در این افراد فراهم کرده‌اند.

- حیدری (۱۳۹۴)، نیز در پژوهش خود با عنوان «کالبد شکافی جریان «داعش» بررسی زمینه‌های ذهنی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی» بحث می‌کند که تقویت ریشه‌های تفکر وهابیت و سلفی‌گری با استفاده نادرست از عبارات‌های علمای شیعه و وارونه‌نمایی اعمال

و رفتارهای مذهبی شیعیان و همچنین ایجاد ترس‌های موهوم از آموزش‌های غربی در مدارس انجام پذیرفت و مورد حمایت دولت‌هایی قرار گرفت که این دولت‌ها از قدرت یافتن شیعیان در منطقه ترس غیرواقعی داشته‌اند.

- آذین و سیف‌زاده (۱۳۹۴)، در مقاله خود تحت عنوان «بررسی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی ظهور داعش در غرب آسیا» معتقدند که دو عامل خلأ قدرت مرکزی و چالش‌های امنیتی و قدرت‌های خارجی، مهم‌ترین عوامل بسترساز ظهور داعش در غرب آسیا و جهان اسلام تلقی می‌شوند. یافته‌های تحقیق آذین و سیف‌زاده نشان می‌دهد که پیدایش گروه تروریستی - تکفیری داعش، ریشه در رقابت‌های سیاسی و عملکرد اقتداری جهانی در این منطقه دارد.

- نجات (۱۳۹۵)، در کتاب کالبدشکافی داعش (ماهیت، ساختار تشکیلاتی، راهبردها، و پیامدها) ماهیت و راهبردهای داعش مورد بحث و بررسی قرار داده است؛ وی ابتدا به تبارشناسی نوسلفی‌گری، اندیشه‌های سیاسی گروه‌های نوسلفی و ساختار اعتقادی داعش پرداخته است. سپس تاریخچه این گروه از سال ۲۰۰۳ را بررسی نموده و به چهار دسته از عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری آن (تحولات داخلی داعش، بحران سوریه، نقش بازیگران منطقه‌ای و نقش بازیگران بین‌المللی) در سال‌های اخیر اشاره نموده است.

### آثار مقایسه‌ای

- بخشی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «بررسی ایدئولوژی تکفیری - وهابی دولت اسلامی عراق و شام (داعش)» می‌نویسند: اعلامیه‌ها و سخنرانی رهبران این گروه تکفیری - تروریستی نشان می‌دهد: داعش از سویی وهابی است و از سوی دیگر به شدت افراطی است؛ در واقع داعش بازگرداندن وهابیت محافظه‌کار سعودی به همان مسیر خشن و افراطی قدیمی است؛ ایدئولوژی آن‌ها وهابیت تجدید حیات یافته (برگرفته از القاعده) می‌باشد.

- صالحی و مرادی نیاز (۱۳۹۵)، نیز در پژوهشی تحت عنوان «بنیادگرایی اسلامی داعش - القاعده: تمایزهای ساختاری و ایدئولوژیکی» بر این عقیده است که تفاوت‌های

چشمگیر عملکردی و ایدئولوژیکی داعش با القاعده، از آغاز عصری نوین از مبارزات افراط‌گرایی در غرب آسیا و حتی فراتر از آن خبرمی‌دهد؛ تأکید این گروه به ابزار خشونت لجام‌گسیخته، قدرت نظامی، راهبردهای (تاکتیک‌های) منظم و نوین جنگی و البته تأکید زیاد بر رسانه‌های اجتماعی و اینترنت سبب شده تا این گروه به سرعت، پایگاه‌هایی سیاسی و اجتماعی قوی، در میان مسلمان کشورهای مختلف جهان و غرب آسیا برای خود ایجاد نماید.

- توکلی و کریمیان کریمی (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با نام «پیوند فکری تکفیری‌های داعش با حکومت امویان» بر این باورند که داعش با حکومت اموی در مقوله باورها، سنت‌ها و عملکردها، شباهت و همخوانی کلامی، فقهی و تاریخی آشکارتر و پیوند عمیق‌تری دارد؛ به‌صورت مشخص در حوزه نظری، شباهت داعش با امویان در مخالفت با امام علی<sup>(ع)</sup>، مخالفت با عاشورا، عدم تقابل با یهودیان، تکفیر مخالفان و ظاهرگرایی روایی و مخالفت با عقل‌گرایی است. در حوزه عملکردی شباهت داعش با امویان در خشونت حداکثری و نوع حکومت‌داری است.

### آثار تهدیدانگار

- خانی (۱۳۹۷)، در مقاله «داعش و نگاه ایرانی به امنیت منطقه‌ای؛ در جست‌وجوی چارچوبی تحلیلی» می‌نویسد: در ترتیبات جدید امنیت منطقه‌ای، جمهوری اسلامی ایران تحت‌تأثیر تقابل هویت‌جویانه گروه تکفیری داعش قرار گرفته است؛ لذا تهدیداتی از قبیل شیعه‌ستیزی، انتحارطلبی و عوامانه نمودن جهاد، قدرت‌افکنی منطقه‌ای داعش و توسعه تروریسم و ... از جمله تهدیدات مهمی هستند که امنیت جمهوری اسلامی ایران را با خطر مواجه می‌سازند.

- اسماعیل‌زاده امامقلی و احمدی فشارکی (۱۳۹۵)، در تحقیقی تحت عنوان «داعش و امنیت ایران با تکیه بر مکتب کپنهاگ» تهدیدات داعش را از حیث سیاسی، براندازی حکومت ایران می‌داند؛ در بعد نظامی بزرگترین تهدید اختلال در حفظ امنیت نسبی ایران

است؛ در حوزه اقتصادی فروش نفت خام داعش در بازار سیاه و تبعات آن برای ایران مهم‌ترین تهدید است؛ در حیطه اجتماعی اختلاف‌افکنی داعش بین شیعه و سنی در کانون توجه است و در بخش زیست‌محیطی، تخریب آثار باستانی و مذهبی مدنظر نویسندگان است.

- ذوالفقاری و عمرانی (۱۳۹۶)، نیز در اثر خود تحت عنوان «تأثیر ظهور داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، تهدیدات حاصل از ظهور داعش را بر اساس رویکرد امنیت ملی در مکتب کپنهاگ، رادیکالیزه شدن فضای منطقه غرب آسیا از طریق شکاف بین شیعه و سنی، تهدید مرزها و به خطر افتادن تمامیت ارضی، بر هم زدن موازنه قوا در راستای منافع عربستان سعودی و ترکیه می‌دانند.

### آثار آینده‌محور

- اخوان کاظمی و همکاران، (۱۳۹۷) در مقاله «آینده گروهک‌های تکفیری و راهکارهای ثبات‌بخش دولت سوریه و عراق» پنج سناریو مطرح می‌نمایند: الف. سناریوی مطلوب: نابودی نهایی اسلام‌گرایان تکفیری و تقسیم دموکراتیک قدرت با رهبری تشریفاتی بشار اسد و سرکوبی گروهک‌های تکفیری و حاکم شدن حکومت جمهوری اسلامی، به جای حکومت جمهوری عربی سوریه و جمهوری عراق؛ ب. سناریوی محتمل: به شمول نابودی داعش و تقسیم قدرت داخلی میان کردها، شیعیان و سنی‌ها در سوریه و تجزیه عراق و استقلال کردستان عراق؛ ج. سناریوی ممکن که عبارت است از تسخیر بغداد و بیروت و تشکیل حکومت موسوم به حکومت اسلامی توسط گروهک‌های تکفیری.

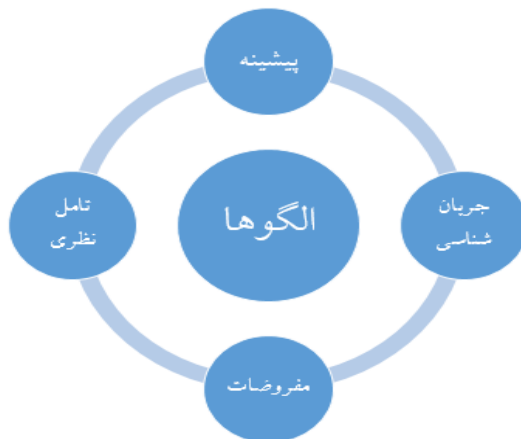
- سمیعی و سیف‌آبادی (۱۳۹۴)، در پژوهشی با نام «آینده‌پژوهی گروه‌های تکفیری و تأثیر آن‌ها بر منازعات منطقه‌ای در غرب آسیا» این سناریوها را ارایه داده‌اند: الف) سناریوهای مطلوب: نابودی کامل گروه‌های تکفیری و شکل‌گیری حکومت‌های دموکراتیک در کشورهای درگیر منازعه بر اساس مدل تقسیم قدرت؛ سرکوب موقتی گروه‌های تکفیری و حاکم شدن مدل حکومتی جمهوری اسلامی عربی (ماندن بشار اسد



در مسند ریاست جمهوری) ب) سناریوهای محتمل: خارج شدن گروه‌های تکفیری- تروریستی از داعیه‌داری تشکیل حکومت؛ تجزیه سوریه، عراق، لیبی و سایر کشورهای درگیر بحران و شکل‌گیری بازیگران جدید در صحنه معادلات منطقه؛ ج) سناریوی ممکن: پیشروی نیروهای تکفیری مدعی حکومت اسلامی و تسخیر سرزمین‌های بیشتر.

در ارتباط با تحقیقاتی که درباره آینده داعش در جهان اسلام هستند باید گفت که این آینده‌انگاری اولاً؛ در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران نیست؛ ثانیاً، به علت عدم بررسی خاستگاه و ریشه‌های داعش، به این گروه تروریستی وزن بیش از حدی داده شده است؛ ثالثاً، به ژئوپلیتیک خاص کشور عراق، افغانستان و پاکستان در آینده این گروه تروریستی در محیط پیرامونی عنایت نگردیده است.

لذا نویسنده در این تحقیق، برخلاف پژوهش‌های صورت پذیرفته، اهداف اسناد بالادستی را مدنظر قرار داده؛ به ژئوپلیتیک کشور عراق (نوع چینش نیروهای داخلی و خارجی) در برابر داعش توجه دارد؛ به نقش قدرت‌های خارجی در تحولات پرخطر داعش علیه محور مقاومت اشاره می‌کند و به جریان‌شناسی داعش (ریشه‌ها و سیر تکوین، اهداف و عملکرد و موانع محدودیت‌ها) در عراق می‌پردازد. مجموع شرایط فوق، به تقویت سازه‌های نظری و مفروضات تحقیق منجر خواهد شد.



شکل شماره (۱) - نحوه شکل‌دهی به الگوهای رفتاری داعش در عراق

طراحی توسط نویسندگان

## ۲-۲. مبانی نظری: مهار مقاومت اسلامی به واسطه تروریسم تکفیری

به‌طور کلی؛ اسلام سیاسی در شرایط کنونی منطقه‌ای و بین‌المللی گرایش‌های گوناگونی درون خود دارد که عمدتاً به علت وقوع انقلاب اسلامی گاهی با هم به مرحله تضاد نیز می‌رسند؛ اسلام محافظه‌کار سنتی (عربستان سعودی)، اسلام سیاسی مدنی (ترکیه)، اسلام سیاسی امت‌گرا (جمهوری اسلامی ایران) و [اسلام] افراطیون (القاعده و سایر گروه‌های تروریستی)؛ در این ارتباط، اسپوزیتو<sup>۱</sup> و پیسکاتوری<sup>۲</sup> می‌نویسند: غرب از طریق تقسیم مسلمانان به «مسلمان خوب» کسانی که اهداف مورد تأیید غرب را دنبال می‌کنند و «مسلمانان بد»، خود را در معرض اتهام به دخالت در امور مسلمانان قرار داده است؛ این حربه، دقیقاً مصداق بارز سیاست مهار جدید مبتنی بر مهار مسلمانان توسط مسلمانان است؛ در دسته‌بندی مذکور، شیعیان ایران قبل از انقلاب در جایگاه مسلمان خوب و اعراب سنی که به دلیل اختلاف با رژیم صهیونیستی با غرب مشکل داشتند، در رده مسلمان بد قرار داده می‌شدند؛ اما بعد از انقلاب شکوهمند اسلامی این تقسیم‌بندی برعکس شد (موسوی‌شفائی و شاپوری، ۱۳۹۰: ۱۷۶).

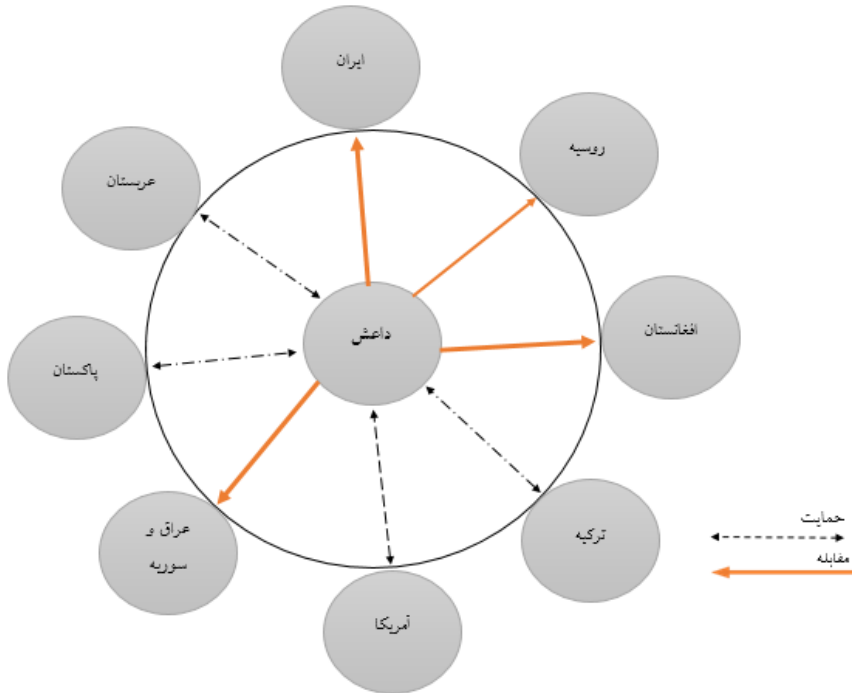
از طرفی، تکرر ارزش‌ها در جهان اسلام زیرساختی پدید آورده است تا از طریق آن غرب به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در برهه‌های زمانی متفاوت با ائتلاف با برخی از گرایش‌ها، آن‌ها را رو در روی یکدیگر (اسلام سیاسی مدنی، تندرو و محافظه‌کار در مقابل اسلام سیاسی امت‌گرا و یا حتی اسلام سیاسی تندرو در مقابل اسلام سیاسی محافظه‌کار) قرار دهد.

بنابراین، کارکرد اصلی اسلام تندرو در قالب تروریسم، مهار انواع اسلام سیاسی است. توجه به مهم‌ترین راهبردهای داعش و نگاهی عمیق به عملکرد آن نشان می‌دهد که بیشتر تهدیدات این گروه افراطی، متوجه جهان اسلام است؛ این گروه افراطی به بی‌ثباتی سیاسی در عراق، تونس، لیبی، لبنان، سوریه و یمن دامن زدن می‌زند. داعش جبهه جدیدی علیه

<sup>۱</sup> John Esposito

<sup>۲</sup> James Piscatori

محور مقاومت اسلامی در جهان اسلام شامل جمهوری اسلامی ایران، حزب الله لبنان، سوریه و عراق باز نموده است. در نگاره زیر نوع ارتباط (نسبی) داعش با بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ترسیم شده است.



شکل شماره (۲) - ارتباط داعش با بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی بر اساس پیشینه پژوهش

طراحی توسط نویسندگان

## ۲-۳. جریان‌شناسی داعش در عراق

### ریشه‌ها و سیر تکوین

جماعت توحید و جهاد، نهضت مقاومتی است که در سال ۲۰۰۳، با هدف مقابله با تهاجم آمریکا پایه‌گذاری شد. این گروه که به سازمان القاعده عراق نیز معروف بود (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۷۶-۱۷۵)، ریشه در گروه «جماعه الزرقاوی» دارد که از طریق ارتباطات گسترده سرکرده خود ابومصعب الزرقاوی توانست قدرت خویش را بر گروه‌های دیگر

[افراطی] تحمیل کند و با سلسله عملیات انتحاری از جمله عملیات انتحاری صورت گرفته در مقر سازمان ملل، موفق به تأیید و یاری گروه‌های دیگر سلفی گشت؛ بنابراین گروه جماعت و توحید در اواخر سال ۲۰۰۳ شکل گرفت و بلافاصله ساختار گروه به رهبری زرقاوی و مجلس شورا و تعدادی دیگر از کمیته‌های سازمانی، نظامی، خبری، امنیتی، مالی و شرعی تأسیس یافت.

بر اساس تحقیقاتی که نهادهای اطلاعاتی عراق در سال ۲۰۰۴ انجام دادند، نیروهای تروریستی گروه جماعت توحید و جهاد از ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ نفر تجاوز نمی‌کردند و عموماً عراقی بودند؛ ضمن این‌که هسته اصلی این گروه را نیروهای اردنی تشکیل می‌دادند (شاهقلیان و رستمی، ۱۳۹۵: ۱۳۰). هشت ماه پس از تشکیل گروه جماعت و توحید با اسامه بن لادن بیعت و در اکتبر ۲۰۰۴، فعالیت خود را با نام «القاعده الجهاد فی البلاد الرافدین» آغاز و همچنین شروع به جذب و استخدام نیرو جهت ایجاد خلافت اسلامی پرداخت (بصری و سالدوگر، ۱۳۹۶: ۵۵۵). عباس‌زاده فتح‌آبادی معتقد است: الزرقاوی گرچه عضو القاعده نبود؛ اما در واقع یک پایگاه عملیاتی در عراق برای القاعده به وجود آورد (عباس‌زاده فتح‌آبادی، ۱۳۸۹: ۱۶۵-۱۶۳). از طرفی، القاعده الجهاد فی البلاد الرافدین، خطرناک‌ترین گروه تروریستی عراق است که فعالیت‌هایش شامل بمب‌گذاری خودروها، ترو و آدم‌ربایی، کشتن بی‌گناهان، سربردن و مثله‌کردن اجساد می‌شود؛ این سازمان با سازمان‌های نظامی بعثی مثل ارتش عراق و گردان‌های ثوره‌العشرین و همچنین با سازمان‌های تروریستی جهانی ارتباط مستحکمی دارد.

داعش قبل از اینکه به این مرحله برسد و به این عنوان نام‌گذاری شود؛ یعنی در مرحله دوم تکامل خود به رهبری زرقاوی به القاعده الجهاد فی البلاد الرافدین معروف است و شاخه‌ای از القاعده بیش نبود و بن‌لادن را امیر خود می‌دانست؛ اما هنگامی که داعش گسترش یافت؛ برای اینکه خود را مستقل جلوه دهد، با رایزنی با برخی از بزرگان گروه‌های سنی عشایری عراق و مسلح سلفی، پیمان المطیبین منعقد گردید و از آنجا شروع استقلال داعش کلید خورد؛ از این پیمان چند ماهی نگذشته بود که این سازمان تشکیل دولت

اسلامی و استقلال کامل از القاعده رقم خورد (شاهقلیان و رستمی، ۱۳۹۵: ۱۳۰). پس از هلاکت زرقاوی به دست نیروهای اشغالگر آمریکایی در عراق در ژوئن ۲۰۰۶؛ این گروه (القاعده عراق) ابوحمزه المهاجر که مصری الاصل است را به عنوان رئیس بعدی خود معرفی کرد.

اما یک ماه بعد یعنی در نیمه‌های اکتبر ۲۰۰۶، ابوحمزه در بیانیه‌ای اعلام کرد که مجلس شورای مجاهدین منحل و گروه دیگری تحت عنوان «دولت اسلامی عراق» به ریاست ابو عمر بغدادی تشکیل شد. ابوحمزه المهاجر نیز معاونت وی را برعهده گرفت؛ بدین ترتیب تشکیل گروه تروریستی داعش در همین جا پایه‌گذاری شد (سمعی اصفهانی و شریفی یلمه، ۱۳۹۵: ۱۶۸). نیروهای آمریکایی در آوریل ۲۰۱۰، بغدادی و معاونش المهاجر را به قتل رساندند و به همین دلیل ابوبکر بغدادی به عنوان رئیس جایگزین معرفی شد. در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰، ۳۴ تن از سران ارشد این گروه تروریستی به هلاکت رسیده و یا دستگیر شدند. پس از پایان مهلت آمریکا طبق توافقنامه این کشور با بغداد و خروج اشغالگران از عراق در سال ۲۰۱۱؛ این گروه تروریستی به حملات وحشیانه و بمب‌گذاری‌ها در مناطق مختلف به ویژه بغداد شدت بخشید و هزاران نفر از اقشار مختلف مردم عراق را به قتل رساند. پس از کشته شدن ابو عمر البغدادی، ابراهیم البدری معروف به ابوبکر البغدادی به این سمت رسید؛ ابوبکر البغدادی امیر دولت اسلامی در عراق در آوریل ۲۰۱۳، در پیامی صوتی ادغام گروه خود با جبهه النصره را تحت عنوان «الدوله الاسلامیه فی العراق و الشام» اعلام نمود؛ اما الجولانی سرکرده جبهه النصره و ایمن الظواهری رهبر القاعده؛ بلافاصله این مسئله را رد کردند. الظواهری بر جدایی این دو گروه تأکید کرد؛ لذا داعش با ایمن الظواهری درباره اولویت درگیری، مناطق نفوذ و زمان اعلام خلافت اسلامی به اختلاف رسید؛ این گونه اختلافات باعث شد تا داعش خود را مستقل از القاعده معرفی و به صورت جدی در حوزه عراق و سوریه به فعالیت پردازد (نبوی و نجات، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۵۲).

بدین ترتیب داعش در اوت ۲۰۱۴ اعلام خلافت کرد و بخش‌های بزرگی از شمال عراق، شرق سوریه، بخش‌هایی در لیبی، نیجریه و افغانستان را در تصرف خود داشت. بزرگترین موفقیت داعش در سال ۲۰۱۴، تصرف موصل دومین شهر بزرگ عراق بود؛ آن‌ها در ماه‌های

بعد نیز پیشروی‌های زیادی کردند و تا اواخر خرداد ۱۳۹۴، داعش نیمی از خاک سوریه را تصرف نمود (شاهقلیان و رستمی، ۱۳۹۵: ۱۳۴). چهار ماه پس از اعلام خلافت خودخوانده یک گروه اسلام‌گرای تندرو با ابوبکر البغدادی بیعت کرد و چند ماه بعد نیز گروه موسوم به انصار بیت المقدس که در صحرای سینای مصر فعال است، به خلافت پیوست.

در مارس ۲۰۱۵ نیز، گروه بوکوحرام در نیجریه اعلام وفاداری کرد. به فاصله یک سال داعش در یازده کشور صاحب گروه‌های وابسته و یا شاخه‌های محلی شد؛ هرچند فقط در پنج کشور از جمله سوریه و عراق مناطقی را در کنترل داشت. ابوبکر بغدادی و پیروانش در عراق و سوریه، طرح کشورداری و حکومت خود را در عمل به اجرا گذاشتند که اجرای برداشتی بسیار خشن و سخت‌گیرانه از اسلام بود. [تا اینکه] شبه‌نظامیان شیعه مورد حمایت ایران که حضور آن‌ها تحت تأثیر تهدید داعش تقویت شده بود، در اولین گام‌های کارزار برای عقب راندن داعش موفق‌تر بودند؛ آن‌ها توانستند مناطق شمال شرقی شهر بغداد و در جوار مرز با ایران را از داعش پس گرفته و آن‌ها را به سمت غرب برانند و در مارس ۲۰۱۵ شهر تکریت زادگاه صدام حسین واقع در دره‌های رود دجله را تصرف کردند.

جدول شماره (۳) - سیر تکوین گروه تروریستی - تکفیری داعش در عراق

فواصل زمانی	نام گروه تروریستی
از ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۴	جماعت توحید و جهاد (JTWJ)
از ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۶	القاعده معروف به القاعده عراق (AQI)
۲۰۰۶	مجلس شورای مجاهدین (MSM)
از ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳	دولت اسلامی عراق (ISI)
از ۲۰۱۳ تا کنون	دولت اسلامی عراق و شام (ISIS)

Source: [Zelin, 2014: 1](#)

### عوامل تثبیت داعش در عراق

یافته‌های آذین و سیف‌زاده نشان می‌دهد که پیدایش [و تثبیت] گروه تروریستی - تکفیری داعش، ریشه در رقابت‌های سیاسی و عملکرد اقتداری جهانی در این منطقه و عراق دارد.

کشورهایی مثل عربستان، قطر، اردن، ایالات متحده آمریکا و برخی از دولت‌های اروپایی؛ در این مسئله دخیل هستند. داعش، محصول منازعات فکری و اندیشه‌های گروه‌های تکفیری منطقه و بازی قدرت منطقه‌ای است که با هدایت بازیگران سیاسی تأثیرگذار، شکل گرفت. در تحلیل عوامل زمینه‌ساز ظهور داعش، نمی‌توان از نقش مؤلفه‌ها و عوامل بیرونی چشم پوشید؛ در این میان آمریکا و بازیگران منطقه‌ای، هر یک به‌نحوی مؤثر و مستقیم به ظهور و تداوم اقدامات داعش کمک کرده‌اند (آذین و سیف‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۰-۲۷).

برای نمونه، افشاگری پیمانکار سابق آژانس امنیت ملی آمریکا، ادوارد اسنودن قابل توجه است؛ وی اظهار داشته است: سازمان‌های اطلاعاتی آمریکا، انگلیس و رژیم صهیونیستی در شکل‌گیری گروه موسوم به دولت اسلامی در عراق و شام «داعش» نقش داشتند و در عملیاتی با نام «لانه زنبور» گروه داعش را تشکیل دادند. طبق افشاگری اسنودن گروه داعش برای حمایت از رژیم صهیونیستی تشکیل شده است و هدف عملیات «لانه زنبور» تشکیل گروهی با شعارهای اسلامی است که تندروها را از سراسر جهان جذب کند و بر اساس اندیشه‌های تکفیری، سلاح خود را به سوی کشورهای مخالف موجودیت رژیم صهیونیستی نشانه بگیرد؛ اسنودن می‌افزاید که سرکرده داعش دوره فشرده‌ای را به مدت یک سال زیر نظر عوامل موساد پشت سر گذاشته است؛ هیلاری کلینتون وزیر خارجه سابق ایالات متحده آمریکا نیز در کتاب خاطرات خود اذعان دارد: «ما داعش را برای تقسیم خاورمیانه ایجاد کردیم».

### اهداف و عملکرد داعش در عراق

هدف اعلانی داعش در عراق، برپایی خلافت اسلامی بود؛ به‌طور دقیق‌تر داعش پس از اشغال بخش‌هایی از عراق با عنایت به بی‌توجهی جامعه بین‌المللی، شروع به ایجاد ساختارهای سازمانی نسبتاً پیچیده و توسعه‌یافته کرد؛ این ساختارها نشانگر تلاش جاه

۱ Edward Joseph Snowden

۲ Hillary Rodham Clinton

طلبانه‌ای جهت بازنگری در ماهیت دولت این کشور بودند؛ این ساختارهای شرعی مبسوط در راستای یک تلاش جدی برای نهادینه کردن و اصلاح جنبه‌های مختلف نظامی قاعده محور ایجاد شدند (حمید، ۱۳۹۶: ۱۶۰-۱۳۰)؛ اما مهم‌ترین عنصری که در دولت‌سازی [ناقص] به داعش کمک فراوانی نمود، خشونت و ترور و تکفیر بود؛ به جرأت می‌توان مدعی شد داعش یکی از گروه‌های تکفیری- تروریستی است که اکثر دستاوردهای غیرمشروع آن [در دولت‌سازی] به‌واسطه وحشت‌آفرینی و بی‌رحمی اعضای آن، علیه ملل غرب آسیا و شمال آفریقا بوده است؛ اگرچه ذبح انسان در منطقه مسبوق به سابقه است؛ اما داعش تنها گروهی است که بریدن سر انسان‌ها را به حدی انجام می‌دهد که این اقدام عمده‌تاً به‌عنوان منبع وحشت‌آفرین عملیات آن‌ها در اقصی نقاط منطقه شناخته می‌شود.

لذا جهان اسلام آمادگی پذیرش نظریهٔ خلافت را از جانب داعش ندارد و نخواهد داشت (فرمانیان، ۱۳۹۴/۱۱/۱۰)؛ اما استفاده از تکفیر، خشونت و ترور برای دولت‌سازی در دنیای امروزی حاکی از آن است که هدف اصلی داعش بر خلاف ادعای خود، دولت‌سازی و احیای خلافت در جهان اسلام نیست؛ چرا که سران داعش به خوبی آگاه هستند که دولت‌سازی با تکفیر و ترور با مقتضیات جهان اسلام سازگاری ندارد؛ اما دقیقاً برخلاف سیاست‌های اعلانی داعش ترور و تکفیر یکی از اصلی‌ترین رفتارهای داعش را تشکیل می‌دهد؛ تا جایی که بعد از بیرون راندن داعش از عراق، «ابوعلی البصری» مدیر اطلاعات و امنیت داخلی عراق از برنامهٔ این گروه تروریستی برای بازگشت هسته‌های جدید به عراق خیر داده است (خبیرگزاری ایرنا، ۱۳۹۹).

### موانع و محدودیت‌های داعش در عراق

نیروهای افراطی و تروریستی منطقه با توجه به نبود پایه‌های محکم داخلی، نفوذ و قدرت خاصی نخواهند داشت. داعش هم به‌عنوان گروهی تروریستی- تکفیری در صحنهٔ آیندهٔ عراق جایگاهی نخواهد داشت (امیدی، ۱۳۹۳/۰۸/۰۶)؛ به‌طور دقیق‌تر موانع و محدودیت‌های داعش در آیندهٔ عراق عبارتند از:



### مرجعیت و پوشش‌های درونی

در ژوئن ۲۰۱۴، شیخ مهدی کربلایی نماینده آیت‌الله علی سیستانی، مرجع عالی شیعیان عراق در خطبه‌های نماز جمعه کربلا گفت: «واجب است شهروندانی که قادر به حمل سلاح هستند؛ از کشور، ملت و مقدسات خود دفاع کنند و داوطلبانه برای این هدف مقدس به نیروهای امنیتی بپیوندند»؛ و این فتوای تاریخی، موجی از حضور مردم در جبهه‌های نبرد با داعش را ایجاد کرد؛ پس از آن پیشروی‌های ارتش عراق آغاز شد. تکریت و الانبار آزاد شدند و روسیه در اکتبر ۲۰۱۵، وارد جنگ با داعش و متعاقباً الرمادی آزاد شد. در سال ۲۰۱۶، فلوجه و در سال ۲۰۱۷، موصل و تدمر بازپس گرفته شدند؛ پس از آزادسازی شهر راه، تروریست‌های داعشی از این شهر به سمت مرزهای سوریه فرار کردند؛ از این رو عملیات آزادسازی شهر بوکمال در سوریه جریان گرفت؛ این شهر آخرین دژ داعش در سوریه بود. آزادی بوکمال به‌عنوان یکی از آخرین مراکز استقرار داعش در سوریه هم‌زمان با آزادسازی شهر راه عراق، به معنی شکست گروه تروریستی داعش بود.

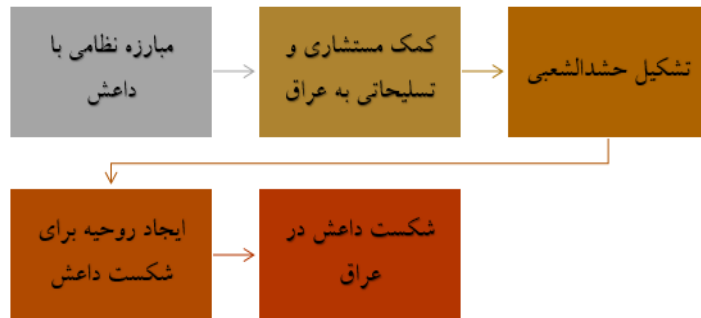
بدین ترتیب نیروی تازه‌ای برای مبارزه با داعش شکل گرفت. نیروی که به پشتوانه فتوای «جهاد کفایی» از همبستگی مناسبی نیز برخوردار بود. در آن روزها ارتش عراق در وضعیت نامناسبی به سر می‌برد؛ نیروهای نظامی این کشور با تمام امکانات جدیدی که در اختیار داشتند، نتوانسته بودند مانع پیشروی شبه نظامیان داعش شوند؛ به‌گونه‌ای که تصاویری از فرار نظامیان عراقی در موصل منتشر شده بود. فتوای آیت‌الله سیستانی باعث شد که حدود ۴۰ گروه نظامی که بیشتر آن‌ها متشکل از نیروهای مردمی بودند با یکدیگر متحد شوند و «حشد شعبی» را شکل دهند. با وجود این‌که اکثریت حشد شعبی را گروه‌های شیعه تشکیل می‌دهد؛ اما در بین آن‌ها نیروهای بسیج سنی مذهب، ایزدی و مسیحی نیز وجود دارد (زند، ۱۳۹۶/۰۴/۲۱)؛ در همین راستا قابل پیش‌بینی بود که با تشکیل دولت وحدت ملی در عراق و قطع حمایت خارجی مبارزه با داعش از سوی نیروهای عراقی و مقاومت تقویت خواهد شد؛ در حال حاضر جامعه عراق در ارتباط با تهدیدات داعش متفق‌القول هستند.

### جبهه مقاومت

با نگاهی واقع‌گرایانه به آنچه طی دست کم ۵ سال اخیر بر این منطقه گذشته است، نمی‌توان حضور و حرکت محور مقاومت در صحنه مبارزه علیه داعش و تروریسم را به سادگی در ردیف سایر عوامل بر شمرد؛ لذا با توجه به واقعیت‌های میدانی، به جرأت می‌توان گفت: در صورت عدم حرکت جدی محور مقاومت، عوامل دیگر (خارجی و داخلی) به تنهایی توان مقابله با سازمانی همچون داعش را نداشتند.

امروزه داعش نه در برابر دو ارتش سنتی و کلاسیک عربی؛ بلکه علیه جبهه‌ای پویا و مردمی به امتداد منطقه قرار دارد که متشکل از مجاهدان عراقی، ایرانی، سوری، لبنانی و... است و این مسئله‌ای است که قطعاً از توقعات و پیش‌بینی‌های حامیان و طراحان پروژه داعش به دور مانده؛ چرا که برای آن راه‌حلی در دست ندارند. محور مقاومت از یک سو با توانایی بسیج بی‌سابقه و گسترده نیرو (که بارزترین تجلی آن اقبال عمومی مردم عراق به فتوای جهاد آیت الله سیستانی بود) و از سوی دیگر مدیریت فوق‌العاده سیاسی نظامی این نیروها که عمدتاً توسط قلب محور مقاومت یعنی ایران صورت می‌گیرد؛ توانسته هم‌زمان در چندین محور به‌طور پیوسته علیه داعش و سایر گروه‌های تروریستی حاضر در عراق و سوریه پیشروی کرده و مناطق عمده‌ای را بازپس گیرد (داوند، ۱۳۹۸: ۲۴۰).

در این راستا؛ ایران در سال‌های گذشته بیشترین نقش را در کمک به دولت و ملت عراق در مبارزه با گروه تروریستی داعش داشته است. ورود به موقع جمهوری اسلامی ایران به موضوع و کمک به نظام سیاسی عراق؛ یکی از موانع اساسی گسترش جریان داعش محسوب می‌گردد. کمک‌های به موقع جمهوری اسلامی ایران در مقام تنها حامی میدانی و عملیاتی عراق، ضمن بازسازی روحیه ارتش و دولتمردان عراق و جلوگیری از سقوط بغداد، کربلا، نجف و اربیل در سازماندهی نیروهای داوطلب مردمی مؤثر واقع شد و به تدریج، بازپس‌گیری مناطق اشغال شده آغاز شد، حمایت‌های راهبردی جمهوری اسلامی ایران در پیروزی عراق بر داعش نقش تعیین‌کننده‌ای داشت (داوند، ۱۳۹۸: ۳۱۵-۳۱۲).

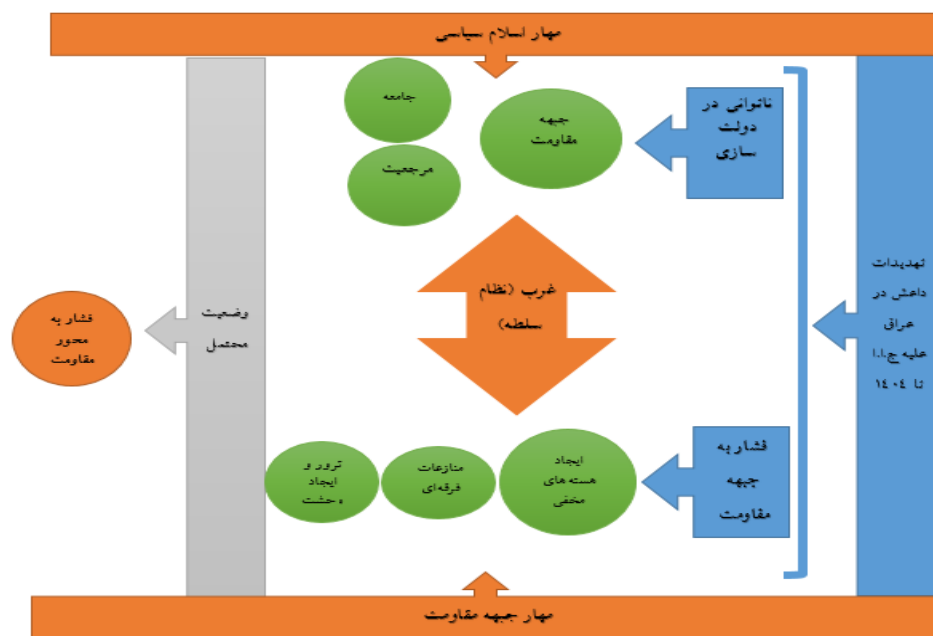


شکل شماره (۳) - جایگاه محور مقاومت در ناکامی داعش در عراق بر اساس پیشینه پژوهش طراحی توسط نویسندگان

نقش جمهوری اسلامی ایران در آزادسازی عراق از چنگال داعش موضوعی است که سیاستمداران عراقی و اکثریت قریب به اتفاق تحلیل‌گران مسائل منطقه نسبت به آن اذعان دارند؛ حیدرالعبدی نخست‌وزیر عراق، به کرات از حمایت و کمک‌های جمهوری اسلامی ایران از دولت و ملت عراق در مقابله با تروریست‌ها قدردانی نموده است (نجات، ۱۳۹۶: ۲-۱).

#### ۴-۲. الگوی رفتاری داعش در عراق تا ۱۴۰۴ (ادبیات تحقیق)

در واقع، ادبیات موضوع نشان می‌دهد که گروه تروریستی داعش، قادر به دولت‌سازی در محیط پیرامونی ایران تا سال ۱۴۰۴ بالاخص در عراق نخواهد بود؛ داعش از این ظرفیت برخوردار نیست که پس از شکست‌های پیاپی تا پایان سال ۱۳۹۷، مجدداً نیروهای خود را سازماندهی نموده و با اشغال عراق و یا حداقل بخش‌هایی از آن از طریق یک حکومت (داعشی) جامعه عراق را تحت انقیاد خود درآورده و در غایت، حاکمیت خود را بر عراق غالب نماید. شواهد موجود نیز نشان می‌دهد که احتمال وقوع چنین وضعیتی ضعیف است؛ لذا داعش در راستای فشار به اسلام سیاسی امت‌گرا (مقاومت اسلامی) مبادرت به ایجاد هسته‌های مخفی و ترور و وحشت در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران از جمله عراق می‌نماید.



شکل شماره (۴) - الگوی رفتاری احصاء شده از ادبیات پژوهش برای سنجش عملکرد داعش در محیط پیرامونی (عراق) تا ۱۴۰۴  
طراحی توسط نویسندگان

### ۳. روش‌شناسی

روش تحقیق در این پژوهش اولاً: تحلیلی - تجویری است؛ چرا که در همه مراحل تحقیق از مجرای جریان‌شناسی داعش در عراق سعی در ارائه راهبرد برای کاهش تهدیدات این گروه تروریستی - تکفیری خواهد داشت و ثانیاً، آینده‌پژوهی از نوع تحلیل تأثیر روند و سناریونویسی می‌باشد.

در این تحقیق از روش تحلیل تأثیر روند و سناریونویسی استفاده خواهد شد؛ برای انجام این روش دو مرحله اصلی باید طی شود: در مرحله اول با استفاده از داده‌های موجود درباره موضوع مورد مطالعه باید یک برون‌یابی انجام داد تا به یک پیش‌بینی اولیه دست پیدا کنیم (پیشینه‌شناسی تحقیق)؛ سپس با استفاده از نظر خبرگان رویدادهایی که در آینده احتمال وقوع دارند، شناسایی می‌شود و با اعمال تأثیر آن بر

روی پیش بینی انجام گرفته اولیه، به نتایج دقیق تری دست پیدا کرده و مبادرت به نوشتن سناریو می‌کنیم (عباسی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲).

#### ۴. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

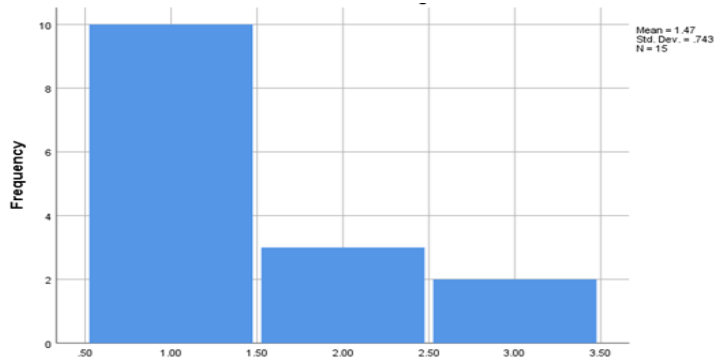
در این بخش از پژوهش، بواسطه توزیع پرسشنامه از ۱۵ متخصص (داری درجه دکتری) در روابط بین‌الملل (مطالعات راهبردی و امنیتی) و علوم سیاسی (مسائل ایران) سعی در ترسیم سناریوهای ضعیف و محتمل گردیده است.

##### ۴-۱. سناریوی ضعیف: دولت‌سازی در عراق تا ۱۴۰۴

برای فهم احتمال وقوع دولت‌سازی داعش در عراق، نویسندگان بر اساس جریان‌شناسی داعش در عراق، دو پیشران را در نظر گرفته‌اند: (۱) میزان حمایت جامعه عراق از داعش تا ۱۴۰۴؛ (به ترتیب کم، متوسط، زیاد) و (۲) میزان حمایت جبهه مقاومت از عراق تا ۱۴۰۴؛ (به ترتیب کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳)).

##### میزان حمایت جامعه عراق از داعش تا ۱۴۰۴

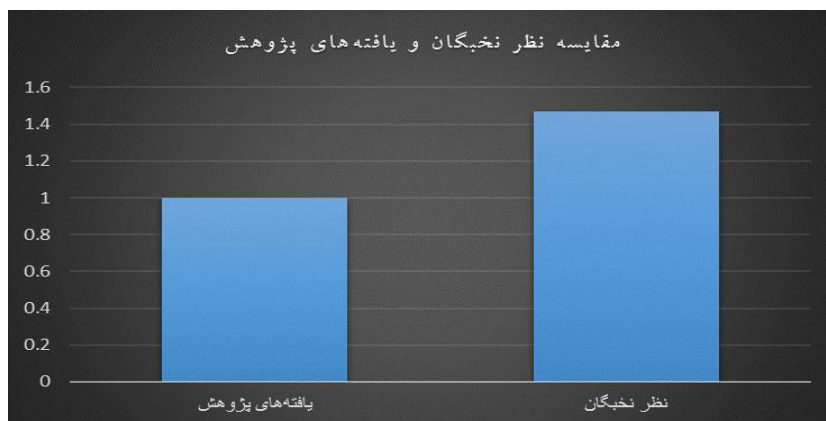
همان‌طور که در نمودار زیر مشخص است، اکثریت نخبگان احتمال حمایت جامعه عراق از داعش تا ۱۴۰۴ را متفی (کم) دانسته‌اند.



نمودار شماره (۱) - میزان حمایت جامعه عراق از داعش تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان

طراحی توسط نویسندگان

جریان‌شناسی داعش نیز مشخص نمود که احتمال وقوع چنین امری تا ۱۴۰۴ ضعیف است.



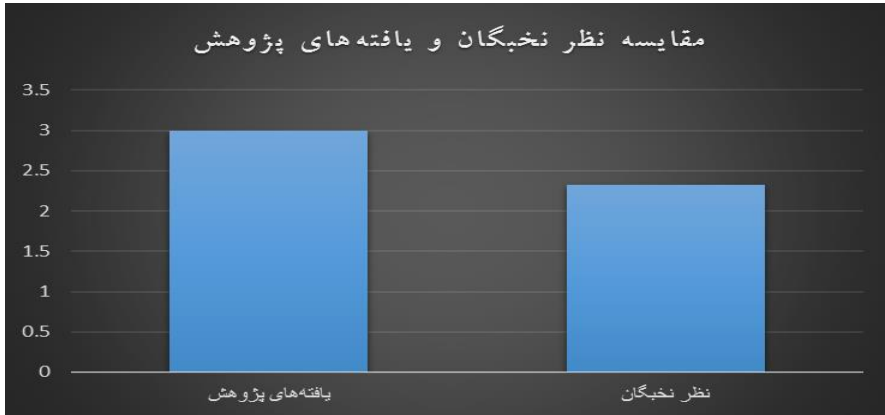
نمودار شماره (۲) - تحلیل تأثیر روند احتمال حمایت جامعه عراق از داعش تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان و ادبیات پژوهش (طراحی توسط نویسندگان)

میزان حمایت محور مقاومت از عراق در برابر داعش تا ۱۴۰۴ همان‌طور که در نمودار زیرین مشخص است؛ اکثریت نخبگان احتمال حمایت محور مقاومت از عراق تا ۱۴۰۴ را متوسط و زیاد توصیف نموده‌اند.



نمودار شماره (۳) - میزان حمایت محور مقاومت از عراق تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان  
طراحی توسط نویسندگان

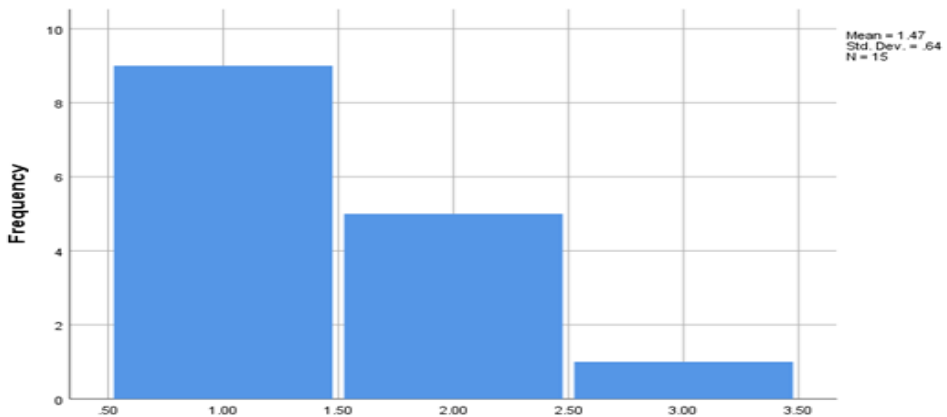
یافته‌های پژوهش هم همان‌طور که در ادبیات پژوهش مشخص شد، احتمال وقوع چنین امری را زیاد تحلیل نموده است.



نمودار شماره (۴) - تحلیل تأثیر روند احتمال حمایت جبهه مقاومت از عراق تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان و ادبیات پژوهش (طراحی توسط نویسندگان)

### احتمال دولت‌سازی داعش در عراق

اکثریت کارشناسان احتمال دولت‌سازی داعش در عراق تا ۱۴۰۴ را ضعیف (کم) توصیف نموده‌اند.



نمودار شماره (۵) - احتمال دولت‌سازی داعش در عراق تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان  
طراحی توسط نویسندگان

یافته‌های پژوهش نیز، احتمال وقوع چنین امری را کم تحلیل نموده است.



نمودار شماره (۶) - تحلیل تأثیر روند احتمال دولت‌سازی داعش در عراق تا ۱۴۰۴ از دید نخبگان

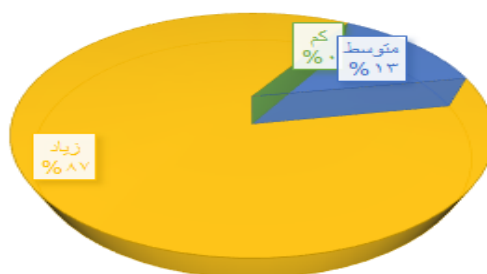
و یافته‌های پژوهش (طراحی توسط نویسندگان)

مقایسه خروجی یافته‌های پژوهش و نظر نخبگان در ارتباط با دولت‌سازی داعش در عراق تا ۱۴۰۴ در قالب سناریوی ضعیف نشان می‌دهد؛ به دلیل عدم حمایت جامعه عراق از داعش و به دلیل حمایت و پشتیبانی جبهه مقاومت از عراق در برابر گروه تروریستی - تکفیری، احتمال دولت‌سازی داعش در عراق (محیط پیرامونی و حوزه دفاعی ایران) ضعیف است.

۲-۴. سناریوی محتمل: فشار داعش به جبهه و محور مقاومت تا ۱۴۰۴

برای فهم احتمال وقوع سناریوی محتمل بر اساس پیشینه تحقیق، پیشران «ترور، ارباب و ایجاد شبکه‌های مخفی علیه محور مقاومت» را در نظر گرفته است.

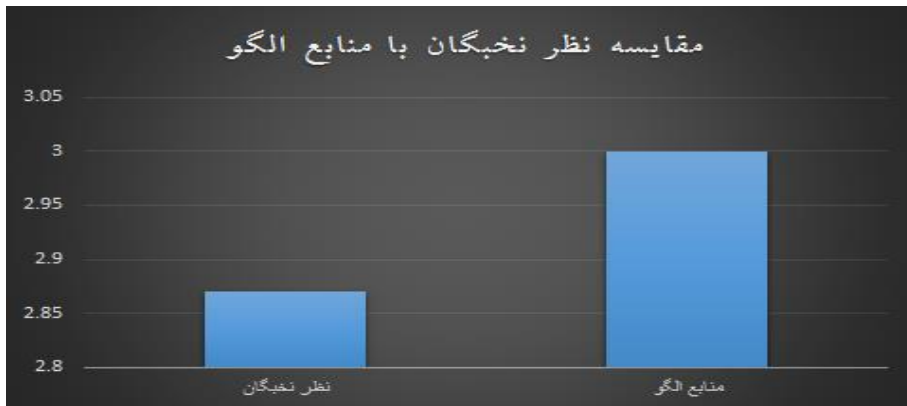
فشار به محور مقاومت



نمودار شماره (۷) - احتمال فشار داعش به جبهه مقاومت از دید نخبگان (طراحی توسط نویسندگان)



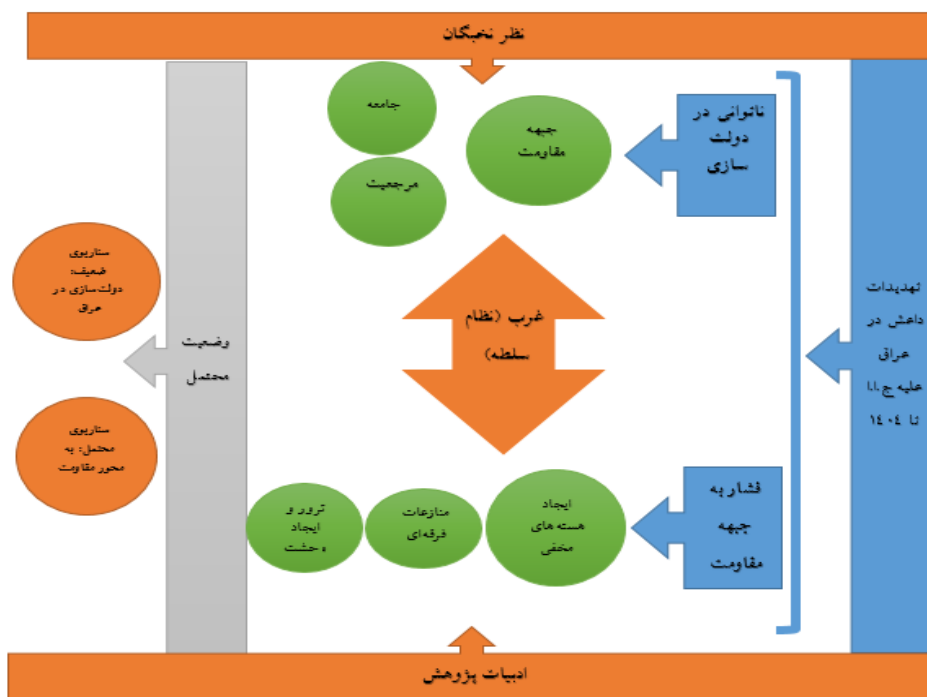
از منظر نخبگان احتمال این که داعش تا ۱۴۰۴، فشار بیشتری به محور و جبهه مقاومت از جمله عراق به واسطه ترور و ایجاد شبکه‌های مخفی وارد آورد، زیاد است؛ همچنین یافته‌های پژوهش نیز احتمال این که داعش تا ۱۴۰۴، فشار بیشتری به جبهه مقاومت و عراق (نه به واسطه ایجاد دولت؛ بلکه از طریق ایجاد شبکه‌های ترور) وارد آورد را زیاد تحلیل نموده است.



نمودار شماره (۸) - تحلیل تأثیر روند احتمال فشار داعش به محور مقاومت تا ۱۴۰۴ از دید

نخبگان و یافته‌های پژوهش (طراحی توسط نویسندگان)

در سناریوی محتمل، گروه تروریستی - تکفیری داعش در جهت اهداف نظام سلطه تا ۱۴۰۴ به حیات خود (در شکل یک گروه تروریستی، نه یک دولت) ادامه خواهد داد و در این میان؛ الگوی رفتاری این گروه تروریستی - تکفیری مهار جبهه مقاومت (ایران، عراق، سوریه و ...) در ژئوپلیتیک منطقه است؛ به دیگر سخن، جبهه مقاومت در معادلات راهبردی نظام سلطه نقشی تعیین کننده دارد و لذا مهار مقاومت تجدیدنظرطلب در کوتاه مدت و یا بلندمدت ضروری است؛ لذا داعش به عنوان یک گروه تروریستی که الگوهای رفتاری آن کاملاً برخلاف اهداف سیاست خارجی ایران و عراق در ژئوپلیتیک جهان اسلام است، ابزار مفیدی برای کنترل قدرت فزاینده ایران در منطقه مزبور تا ۱۴۰۴ است.



شکل شماره (۵) - الگوی رفتاری داعش تا ۱۴۰۴ در محیط پیرامونی و حوزه دفاعی جمهوری اسلامی ایران (عراق) احصاء شده از ادبیات پژوهش و نظرات کارشناسان طراحی توسط نویسندگان

## ۵. نتیجه گیری و پیشنهاد

جریان شناسی داعش نشان می‌دهد که عملکرد متناقض داعش با اهداف اعلانی آن در زمان حکومت‌داری در عراق، با واقعیات خاص محیط اجتماعی و سیاسی کشورهای اسلامی مطابقت نداشت و بیشتر از آنکه اهدافی که قابل پیگیری و اقدام باشد، مبتنی بر اقدامات خشونت‌آمیز و تفرقه‌افکنانه بود؛ در واقع مجموع شرایط فوق این فرض را بیش از پیش تقویت می‌کند که داعش به دنبال بنا نمودن ساختارهای سیاسی و اجتماعی «دولت» و یا «خلافت» نیست.

به کار بردن خشونت بیش از اندازه و اعمال تروریستی و ضد حقوق بشر داعش حکایت از این موضوع اساسی دارد که داعش دولت (در صورت تحقق) خود را بر مبنای

خشونت و ترس پایه‌گذاری می‌کند. اشتباه محاسباتی است اگر گمان گردد داعش از عواقب خشونت بی‌حد و اندازه خود (طرد از جامعه عراق و جامعه بین‌المللی) آگاهی ندارد؛ بلکه دولت‌سازی ناقص کارویژه گروه تکفیری داعش به‌منظور تقویت بیش از پیش «اسلام‌هراسی» است؛ بنابراین الگوی رفتاری داعش [به‌سان سایر گروه‌های تروریستی نظیر القاعده] «ترور» و «تکفیر» است؛ اما تفاوت داعش در به‌کار بردن ترور میزان بیشتر از آن در مقایسه با سایر گروه‌های تروریستی است؛ این دو الگوی رفتاری (دولت‌سازی ناقص و ترور و تکفیر) دقیقاً در راستای اهداف قدرت‌های غربی برای مهار «اسلام سیاسی» به‌وسیله «اسلام افراطی» است؛ البته اگرچه داعش مسیر خود را از غرب جدا می‌کند؛ اما در عمل الگوی رفتاری آن نشان می‌دهد که منازعه اسلام افراطی با اسلام سیاسی، در جهت راهبرد غرب و برخلاف الگوی رفتاری مقاومت اسلامی در جهان اسلام است.

لذا تهدیدات داعش در محیط پیرامونی و حوزه دفاعی ایران (عراق) در چارچوب الگوهای رفتاری داعش در جهان اسلام و جزئی از آن است؛ به عبارتی بهتر ریشه تهدیدات داعش علیه ایران و مقاومت اسلامی و الگوهای رفتاری آن در جهان اسلام به رابطه تابع بودن داعش از نظام سلطه به‌عنوان متبوع باز می‌گردد. جهت کاهش تهدیدات داعش در عراق علیه جمهوری اسلامی ایران؛ پیشنهادهای زیر با توجه به نتایج تحقیق ارائه می‌گردد:

۱. مبارزه مادی (به‌عنوان بعد نظامی جبهه مقاومت اسلامی) با گروه تروریستی - تکفیری داعش با به‌کارگیری کلیه ظرفیت‌ها مانند:
  - تلاش برای قطع ارتباطات گروه تروریستی - تکفیری داعش با سایر گروه‌های تروریستی - تکفیری بالاخص در عراق؛
  - رصد و پایش دقیق ارتباطات سازمان‌های اطلاعاتی غربی با گروه تروریستی - تکفیری داعش در عراق؛
۲. ایجاد ائتلاف و اتحاد با سایر کشورهای متحد منطقه (به‌عنوان قدرت منطقه‌ای جبهه مقاومت اسلامی) جهت مبارزه با گروه تروریستی - تکفیری داعش در عراق؛

- کمک به فرایند ایجاد ثبات سیاسی در کشورهای پیرامونی و حوزه دفاعی بالانحص کشور عراق؛
- تلاش برای استفاده از ظرفیت‌های ملت‌های منطقه (اطلاعاتی، اقتصادی، نظامی و ...) در مبارزه گروه تروریستی - تکفیری داعش؛
۳. استفاده از تمامی ظرفیت‌ها و امکانات اعتقادی و فرهنگی (به‌عنوان نفوذ فرهنگی جبهه مقاومت اسلامی) در مبارزه با این گروه تروریستی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی مانند:
- رصد و پایش دقیق از مناطقی از حوزه دفاعی و محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران (عراق) که هدف دستگاه تبلیغاتی گروه تروریستی - تکفیری داعش قرار گرفته‌اند؛
- استفاده از ظرفیت‌های مذهبی مشترک با عراق جهت مبارزه عقیدتی با داعش.

## فهرست منابع و مآخذ

### الف. منابع فارسی

- اخوان کاظمی، مسعود؛ صادقی، سیدشمس‌الدین؛ نیکونهاد، ایوب (۱۳۹۷)، «آینده پژوهی گروه‌های تکفیری و تأثیر آن‌ها بر منازعات منطقه‌ای در غرب آسیا»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، س ۶، ش ۲۴.
- اسماعیل‌زاده، امامقلی؛ احمدی فشارکی، حسینعلی (۱۳۹۵)، «داعش و امنیت ایران با تکیه بر مکتب کهنه‌گ»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، س ۵، ش ۱۸.
- آذین، احمد؛ سیف‌زاده، علی (۱۳۹۴)، «بررسی زمینه‌های اجتماعی و سیاسی ظهور داعش در خاورمیانه»، *فصلنامه سیاست خارجی*، س ۲۹، ش ۴.
- بخشی، شیخ‌احمد؛ مهدی بهاری؛ بهنام؛ وهاب‌پور، پیمان (۱۳۹۲)، «بررسی ایدئولوژی گروه تکفیری - وهابی دولت اسلامی عراق و شام (داعش)»، *فصلنامه علوم سیاسی*، دوره ۱۶، ش ۶۴.
- بصیری، محمدعلی؛ سالدوگر، الهه (۱۳۹۶)، «بررسی علل و عوامل شکل‌گیری داعش»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴۷، ش ۳.
- توکلی، سعید (۱۳۸۹)، «القاعده، داعش؛ افتراقات و تشابهات»، *فصلنامه آفاق امنیت*، س ۷، ش ۲۳.
- حمید، شادی (۱۳۹۶)، «داعش پس از ناکامی در تأسیس دولت»، *فصلنامه حبل‌المتین*، دوره ۶، ش ۲۱.
- حیدری، الهام (۱۳۹۴)، «کالبد شکافی جریان «داعش» بررسی زمینه‌های ذهنی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی»، *فصلنامه حبل‌المتین*، دوره ۳، ش ۹.
- خانی، حسین (۱۳۹۷)، «داعش و نگاه ایرانی به امنیت منطقه‌ای؛ در جست‌وجوی چارچوبی تحلیلی»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، س ۷، ش ۲۶.
- *خبرگزاری ایرنا* (۱۳۹۹/۰۵/۱)، «ابوعلی البصری» مدیر اطلاعات و امنیت داخلی عراق از برنامه این گروه تروریستی برای بازگشت هسته‌های جدید به عراق خبر داده است»، *کد خبر: ۸۳۸۶۵۶۸۸*، (زمان دسترسی به تارنما: ۱۳۹۹/۰۶/۱۲).
- داوند، محمد (۱۳۹۸)، *الگوهای رفتاری گروه تکفیری - تروریستی داعش در جهان اسلام (با تأکید بر اقدام در حوزه دفاعی - امنیتی در محیط پیرامونی ج.ا.ایران تا ۱۴۰۴)*، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- ذوالفقاری، مهدی؛ عمرانی، ابوذر (۱۳۹۶)، «تأثیر ظهور داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س ۷، ش ۲.

- رضایی، رضا؛ موسوی جشنی، سیدصدرالدین (۱۳۹۶)، «ظهور داعش و تأثیر آن بر معادلات منطقه‌ای: مطالعه موردی چالش‌ها و فرصت‌های به‌وجودآمده برای ایران»، *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دوره ۵، ش ۱۱.
- زند، سجاد (۱۳۹۶/۰۴/۲۱)، «مرجع بزرگ شیعیان عراق علیه داعش چه کرد؟ نقش آیت‌الله سیستانی در شکست داعش در عراق»، *خبرگزاری فرارو*، کد مطلب: ۳۲۲۱۶۶.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ شریف یلمه، ایمان (۱۳۹۵)، «واکاوی ریشه‌های شکل‌گیری داعش در عراق و سوریه»، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، س ۵، ش ۱۸.
- سمیعی اصفهانی، علیرضا؛ شفیعی سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۴)، «آینده گروهک‌های تکفیری و راهکارهای ثبات‌بخش دولت سوریه و عراق»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، دوره ۴، ش ۱۴.
- سیفی، عبدالمجید؛ پورحسن، ناصر (۱۳۹۰)، «داعش و پدیداری موازنه تهدید در روابط ایران و عراق»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، دوره ۱۱، ش ۴۱.
- شاهقلیان قهفرخی، رضا؛ رستمی، علی اکبر (۱۳۹۵)، «تبیین زیرساخت‌های ایدئولوژیک و ساختاری گروه تکفیری - تروریستی داعش»، *فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی*، س ۱۵، ش ۸۳.
- صالحی، سیدجواد؛ مرادی نیاز، فاتح (۱۳۹۵)، «بنیادگرایی اسلامی داعش - القاعده: تمایزهای ساختاری و ایدئولوژیکی»، *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دوره ۴، ش ۸.
- فوی، حمزه؛ خاکسار، محمدعلی (۱۳۹۷)، «تحلیل تأثیر داعش بر معادلات سیاسی-امنیتی خاورمیانه»، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، س ۳۳، ش ۱.
- عباس‌زاده فتح‌آبادی، مهدی (۱۳۸۹)، القاعده پس از ۱۱ سپتامبر (با تأکید بر عراق)، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴۰، ش ۲.
- عباسی، علی‌اصغر؛ ساکن، حسام؛ بهرامی، محسن (۱۳۹۳)، «تحلیل تأثیر روند در آینده‌پژوهی»، تهران: *سومین همایش ملی آینده پژوهی*.
- موسوی شقایب، سیدمسعود؛ شاپوری، مهدی (۱۳۹۰)، «ابعاد و پیامدهای ژئوپلیتیک پرخطر ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، س ۱۴، ش ۴.
- فرمانیان، مهدی (۱۳۹۴/۱۱/۱۰)، «از امارت تا خلافت، داعش پس از دولت و خلافت به سراغ «مهدویت» خواهد رفت؟»، *مجله عصر اندیشه*، (زمان دسترسی به سایت: ۱۳۹۷/۰۴/۰۵).
- کسرای، محمدسالار؛ داوری مقدم، سعیده (۱۳۹۴)، «برآمدن داعش در غرب آسیا: تحلیلی جامعه‌شناختانه»، *فصلنامه روابط خارجی*، س ۷، ش ۱.

- نبوی، سیدعبدالمیر؛ نجات، سیدعلی (۱۳۹۳)، «جریان شناسی گروه‌های نوسلفی سوریه بر اساس تحلیل گفتمان»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س ۴، ش ۴.
- نجات، سیدعلی (۱۳۹۵)، *کالبدشکافی داعش (ماهیت، ساختار تشکیلاتی، راهبردها و پیامدها)*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- نجات، سیدعلی (۱۳۹۶)، «نقش جمهوری اسلامی ایران در شکست داعش»، شبکه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، *مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری*، مرور سیاستی، ش ۵۲.

### ب. منابع انگلیسی

- Zelin, A. Y, (2014), *The war between ISIS and al-Qaeda for supremacy of the global jihadist movement*, The Washington Institute for Near East Policy, 20(1).

